Натуралізація самосвідомості: репрезентаціоналістський підхід Ф. Дрецьке

Кривітченко О. О., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В статті йдеться про проблему самосвідомості, що в перше була сформульована ще Г. Фіхте, і яка полягає у тому, як пояснити усвідомлену самореференцію, не впадаючи у нескінченний регрес або порочне коло, коли самосвідомість заздалегідь передбачається, а не пояснюється. Аналізуючи лінгвістичний підхід С. Шумейкера до самосвідомості, автор покладає, що ключовою властивістю останньої є усвідомлена самореференція. Втім, після розгляду аргументів Шумейкера, автор постулює неможливість розв'язку проблеми самосвідомості засобами лінгвістичного аналізу.

Тож далі у статті автор звертається до двох висхідних підходів до рішення цієї проблеми: підходу неконцептуальних форм самосвідомості Дж. Бермудеза і дорефлексійної форми самосвідомості Д. Захаві. Висновується незадовільність обох підходів і необхідність визначення самосвідомості у неінтенційних (у феноменологічному тлумаченні), несемантичних, нементальних термінах, тобто у такий натуралістичний спосіб, який би відповідав вимогам, висунутим Л. Бейкер до натуралізму. Для цього автор пропонує звернутися до репрезентаціоналізму, а саме робіт Ф. Дрецьке, і спробувати ґрунтувати теорію самосвідомості на його епістемічному твердженні, що репрезентації не потребують «самості», принципу, який спонтанно організовує розумову діяльність і фундує всі інтенційні акти.

Автор доходить висновку, що підхід Дрецьке уникає нескінченного регресу або колоподібного пояснення, втім, сам проект натуралізації самосвідомості, який базується на нелінгвістичній, натуралізованій формі репрезентації когнітивної системи, що не містить «самості», не може існувати без урахування перспективи першої особи. Одним із вирішень цієї проблеми може бути припущення метафізичного, фундаментального самостосунку, наявного у кожного. Втім, автор наголошує у необхідності його подальшого роз'яснення та узгодження з поглядами редуктивного репрезентаціоналізму.

Ключові слова: філософія свідомості; усвідомлена самореференція; ментальна репрезентація; інтенційність; неконцептуальні форми свідомості; самоідентифікація

Naturalizing Self-Consciousness: The representationalist approach of F. Dretske

Kryvitchenko O. O., Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article discusses the problem of self-consciousness, which was first articulated by G. Fichte, and which refers to explaining a conscious self-reference without falling into an infinite regression when self-consciousness is implied but not explained. Analyzing S. Shoemaker's linguistic approach to self-consciousness, the author asserts that the key feature of self-consciousness is a conscious self-reference. However, after considering Shoemaker's arguments, the author claims impossibility of solving the problem of self-consciousness solely by means of a linguistic analysis.

Therefore, the author refers to two bottom-up proposals aiming to solve this issue: the approach of non-conceptual forms of self-consciousness developed by J. Bermúdez and the conception of self-consciousness pre-reflective form coined by D. Zahavi. The article states inadequacies in both approaches and asserts the need to identify self-consciousness in non-intentional (in terms of phenomenology), non-semantic, and non-mental concepts - that is, in a naturalistic way that meets the requirements to naturalism put forward by L. Baker. For this, the author suggests referring to representationalism, in particular to, the works of F. Dretske, and trying to ground the theory of self-consciousness in his statement that representations do not require «self», a principle that spontaneously organizes mental activity and carries out all intentional acts.

The author concludes that the approach of Dretske avoids an endless regression or circular way of explanation. However, the very project of naturalization of self-consciousness, based on a non-linguistic, naturalized form of representation of a cognitive system that does not contain «self», can not exist without taking into account the first-person perspective. One of the possible solutions to this problem is the assumption of a metaphysical relation everyone has to himself. However, the author stresses the need for further clarification and agreement with the theses of strong representationalism.

Keywords: philosophy of mind; knowing self-reference; mental representation; intentionality; non-conceptual forms of consciousness; self-identification

Натуралізація самосознання: репрезентаціоналістське пояснення Ф. Дрекке

Кривитченко О. О., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття посвячена проблемі самосознання, як її вперше сформулював ще Г. Фіхте, і яка заключається в тому, як пояснити осознанну самореференцію, не впадаючи в нескінченний регрес або порочний круг, коли самосознання заздалегідь передбачається, а не пояснюється. Аналізуючи лінгвістичний підхід С. Шумейкера до самосознання, автор визначає ключовим властивістю останньої осознанну самореференцію. В той же час, після розгляду аргументів Шумейкера, автор постулює неможливість рішення проблеми самосознання методами лінгвістичного аналізу.

Поэтому, далее в статье автор обращается к двум восходящим подходам к решению этой проблемы: подходу неконцептуальных форм самосознания Дж. Бермудеза и дорефлексивной формы самосознания Д. Захави. Делается вывод о неудовлетворительности обоих подходов и необходимости определения самосознания в неинтенциональных (в феноменологическом толковании), несемантических, нементальных терминах, то есть таким натуралистическим способом, который бы отвечал требованиям, предъявляемым Л. Бейкером к натурализму. Для этого автор предлагает обратиться к репрезентаціоналізму, а именно работам Ф. Дрекке, и попытаться обосновать теорию самосознания эпистемологическим утверждением, что репрезентации не требуют «самости», принципа, который спонтанно организует умственную деятельность и учреждает все интенциональные акты.

Автор приходит к выводу, что хотя подход Дрекке избегает несконечного регресса или кругового объяснения, однако сам проект натурализации самосознания, основанный на нелингвистической, натурализованной форме репрезентации когнитивной системы, которая исключает «самость», не может существовать без учета перспективы от первого лица. Одним из решений этой проблемы может быть постулирование метафизического, фундаментального отношения к себе, которое имеется у каждого. В то же время, автор отмечает необходимость его дальнейшего разъяснения и согласования со взглядами редуктивного репрезентаціоналізму.

Ключові слова: філософія свідомості; осознанная самореференция; ментальная репрезентация; интенциональность; неконцептуальность формы сознания; самоидентификация

Постановка проблеми.

На противагу Канту, Фіхте ніколи не приймав ідентичність самосвідомості як «дану», а скоріше як щось, що потребує подальшого пояснення. Однак він стикається з наступною проблемою. Оскільки ідентичність в самореференції залежить від інтенційного акту, суб'єкт має знати про себе як про суб'єкт, що виконує акт перед тим, як його акт самореференції відбудеться. Отже, свідомість самореференції не пояснюється, а скоріше заздалегідь передбачається. В цьому Фіхте був, безумовно, першим, хто сформулював проблему самосвідомості. Її можна представити як таку дилему: або ми визнаємо у самосвідомості наявність трансцендентної кондиції, або шукаємо її пояснення висхідним підходом.

Аналіз досліджень і публікацій.

Поняттю самосвідомості присвячено багато робіт серед них і праці Ф. Брентано, П. Наторпа, Г. Рікєрта, Е. Гусерля, М. Гайдегера та ін. Але у своєму дослідженні ми звертаємось до праць Г. Фіхте, в яких сформульована дилема самосвідомості, та до робіт представників Гайдель-

берзької школи – Д. Генріха і К. Крамера, в яких Фіхтова проблема самосвідомості уточнюється. У вітчизняній літературі цій школі, і зокрема теорії нерелексивної самосвідомості, присвячені праці І. Іващенко.

Лінгвістичний аналіз самосвідомості здійснюють Л. Вітгенштайн, С. Шумейкер. На його обмеженість вказують Дж. Перрі та Дж. Бермудез. Останній, як і Д. Захаві, пропонує висхідний підхід до самосвідомості, але на відміну від дорефлексивної форми у феноменології, здійснює спробу.

Мета проаналізувати висхідні підходи до вирішення проблеми самосвідомості, визначити недоліки та запропонувати їх усунення з позиції натуралістичного підходу Ф. Дрекке.

Виклад основного матеріалу.

Г. Фіхте один із перших сформулював проблему самоусвідомлення, описуючи її як «софістичну»: «Ми стаємо (...) свідомими щодо нашої свідомості нашої свідомості, тільки коли робимо останню об'єктом; отже досягаємо свідомості нашої свідомості і ad infinitum. Тож, наша свідомість або є не пояснювальною, або її

зовсім немає, якщо припустити, що вона є станом розуму або об'єкту, і тому завжди передбачає суб'єкт, але не знаходить його. Софістика у серці всіх систем, які були досі, включаючи і Кантову» [8, р. 40].

Д. Генрих формулює парадокс Фіхте так: «Неважко побачити, що теорія рефлексії є циркулярною; якщо ми передбачаємо, що рефлексія – це дія, яка виконується суб'єктом, а цього передбачення важко уникнути, зрозуміло, що рефлексія заздалегідь передбачає, що «я», яке здатне ініціювати дії спонтанно, так як «я» є видом квазі-акту, не може бути свідомим щодо своєї рефлексії тільки після факту. Воно має виконувати рефлексію та бути свідомим, що воно робить у той самий час як робить це» [8, р. 41]. Інакше кажучи, як суб'єкт може знати, що в акті рефлексії він є об'єктом, на який спрямований цей акт?

К. Крамер вважає, що це знання не можна ані включити у сам акт рефлексії, ані обґрунтувати його цією рефлексією. «Тому що для кожного акту рефлексії заздалегідь передбачено, що я вже знайомий з собою... Теорія, яка хоче пояснити природу самосвідомості, опиняється у колі: знання вже має заздалегідь передбачати те, що має бути тільки пояснене» [12, р. 272].

Парадокс Фіхте може бути реконструйований у формі класичної дилеми. Її перша частина – це найлегший спосіб формулювання проблеми. Розрізняльна семантична властивість самосвідомості полягає в усвідомленій самореференції, яку можна виразити таким реченням:

1. Я відчуваю себе пригніченим,

На протигагу умовній самореференції, вираженій у реченні:

2. Покупець зі рваною сумкою чинить безлад.

Коли мовець промовляє речення 1, він знає, що саме він є суб'єктом інтенційного акту, на нього вказує референція, виражена реченням 1. Однак, питання полягає у тому, як ми можемо пояснити це знання мовця (self-acquaintance)?

Один зі способів, коли мовець завдяки конструкції «Я є автором думки...» (I-thoughts) приписує своє авторство змісту речення 1.

3. Я є автором думки, яку я виразив реченням 1.

Але водночас таке приписування вимагає від мовця знання, що він разом є і автором думки, вираженої реченням 3.

4. Я автор думки, вираженої у реченні 3.

Отже, очевидно, що тут ми потрапляємо у нескінченну регресію.

Друга частина дилеми полягає у тому, що свідомо самореференція у думці, вираженій реченням 1, заздалегідь передбачає, що «я», котре виконує акт самореференції, вже «знає», що воно і є «я», до якого звертається. У такому разі, як заявляє Фіхте, самосвідомість заздалегідь передбачається, а не пояснюється. Це Фіхте називає порочним колом: ««Я» постулює себе абсолютно, тобто без посередництва. Водночас воно є і суб'єктом, і об'єктом. «Я» виникає тільки через його самопокладання – воно не є попередньо існуючою субстанцією – радше його сутність у постулюванні себе; отже, воно відразу усвідомлює себе» [6, р. 114].

Генрих пише, що «Фіхте так і не прояснив свою думку щодо покладання та самопокладання» [8, р. 41]. Дотримуючись традиційного погляду на праці Фіхте, можна було б сказати, що в акті самопокладання виникає «я», але як хтось може виконати акт покладання, якщо він не існував до цього.

С. Шумейкер пропонує припустити, що на базовому рівні існує самореференція, яка й виконує функцію самоідентифікації. Згідно з Шумейкером, аби зупинити регрес, ми маємо припустити, що в «думках про себе» (I-thoughts), виражених у реченні 1, не має міститися самоідентифікації, тому що насамперед в них немає компоненту ідентифікації. Але чому вирази на кшталт речення 1 не мають ідентифікаційного компонента? На думку Шумейкера, через те, що у таких реченнях «я» відіграє роль суб'єкту, а не об'єкту, отже ми не можемо встановити істинне воно або ж хибне, так як воно буде «невразливе» до помилки через неправильну ідентифікації (immune to error through misidentification) [10, р. 561-562].

Шумейкер вирізняє дві форми такої невразливості. Першу він називає непряма невразливість, що виявляється у пропозиціях виражених реченнями як:

5. Я стою перед столом.

За нормальних умов, використовуючи речення 5, суб'єкт може помилятися щодо об'єкту, який знаходиться перед ним (насправді, це не стіл, а стілець), але він точно не може помилятися щодо факту, що це він стоїть перед цим об'єктом. Хоча існують ситуації, коли суб'єкт все ж таки може припускатися другої помилки, наприклад, коли він дивиться на своє відзеркалення.

Але, згідно з Шумейкером, така непряма невразливість може бути похідною від абсолютної

форми невразливості, що може бути репрезентована таким реченням:

6. Я бачу стіл у центрі свого візуального поля.

Хоча існують ситуації, в яких суб'єкт може помилятися, промовляючи речення 5 (наприклад, він робить це перед дзеркалом), на думку Шумейкера, не має жодних обставин, через які суб'єкт припускався б помилки ідентифікації у використанні займенника першої особи у реченні 6. Річ у тім, що у реченні 5 суб'єкт припускає нементальний предикат (знаходження перед столом), а у реченні 6 суб'єкт самоатрибує ментальний предикат (сприйняття стола).

Таке розрізнення видається невдалим, на думку Еванса. Він наголошує, що невразливість до помилки через неправильну ідентифікацію не обмежена класом психологічних пропозицій першої особи, в яких ментальний предикат є самоатрибутивним [5, р. 220]. Припустимо, суб'єкт думає наступне:

7. Мої ноги схрещені.

Припустимо, що суб'єкт знає, що чийсь ноги схрещені, втім, для суб'єкта безглуздо цікавитись, чи це його ноги схрещені, чи когось іншого. Але якщо це так, відсутність ідентифікації у самопредикації не може бути пояснена самоатрибуцією ментального предикату, як припускав Шумейкер. Важливий висновок, до якого доходить Еванс, – невразливість не є безумовною властивістю пропозицій, а радше є властивістю судження або переконання щодо пропозиції, і залежить від способів її обґрунтування. Отже, невразливість є не семантичною, а епістемологічною властивістю самосвідомлення.

Тож насправді визначити судження, що є невразливими до помилки через неправильну ідентифікацію, можна завдяки джерелу, з якого походить інформація, на якій судження засновується. Тому судження виражене реченням 7 є невразливим, коли ґрунтується на пропріоцептивних відчуттях положення частин тіла суб'єкта. У такому разі, інформація, яка вказує на окремі властивості тіла, зазвичай, доповнюється інформацією, що саме суб'єкт вказує на них. Проте, промовляючи це ж судження, суб'єкт, котрий дивиться у дзеркало, може помилитися, ідентифікуючи схрещені ноги як власні.

Але якщо навіть взяти до уваги зауваження Еванса, лінгвістичний аналіз усвідомленої самореференції видається недостатнім, аби

вирішити проблему самосвідомості, адже в ньому здатність продукувати «думки про себе» (I-thoughts) пов'язується зі здатністю використовувати займенники першої особи, тобто із знанням правил його вжитку. Знання лексеми, що вказує на мовця, передбачає афтореферентне знання. Тоді вираз типу 1, можна трансформувати у:

8. Я є продуцентом лексеми, що вказує на мовця у реченні 1.

Проте, очевидно, що речення 8 також передбачає кругове пояснення, бо виражена думка у 8 реченні є думкою *de se*, яка потребує пояснення в узгодженні з освоєнням суб'єктом семантики, тобто, в узгодженні з таким самим правилом лексеми, що вказує на мовця займенника першої особи. Більш того, думка *de se* не є чітким випадком, коли самореференція виконує самоідентифікацію. Ми маємо справу з круговим поясненням: ми заздалегідь передбачаємо наступні думки *de se* (самосвідомість), а не пояснюємо їх.

Неконцептуальна самосвідомість. Дж. Бермудез вирішує цей парадокс, постулюючи неконцептуальні форми самосвідомості, які існують до та незалежно від концептуальних форм самосвідомості, що визначаються використанням займенника першої особи. У такому разі самореференція дана у сприйнятті та пропріоцепції і виконує рефлексійну функцію [3, р. 248].

Втім, такий підхід має декілька недоліків. По-перше, бути свідомим завдяки пропріоцептивному відчуттю свого тіла або кінцівок чи чуттєвому сприйняттю аффордансу, не те саме, що оцінювати пропозицію, виражену у реченні 8. Суб'єкт може чути себе, коли промовляє речення 1 або може читати написане речення 1, не впізнаючи себе як продуцента лексеми у цьому реченні. Наприклад, суб'єкт чує власний голос на автовідповідачі, на якому відтворюється запис з реченням 1, але суб'єкт не впізнає себе як продуцента відповідної лексеми і, отже, не впізнає себе як пригніченого індивіда. Отже, передбачуваний концептуальний зміст не видається достатнім для того, аби гарантувати істинність думки, вираженої у реченні 8.

З огляду на вище сказане, неконцептуальні форми самосвідомості, за Бермудезом, отримують форму самоперцепції, тож суб'єкт має ідентифікувати себе як суб'єкт, що виконує акт перцепції. Знову самосвідомість заздалегідь передбачається, а не є пояснюється.

І наостанок. Бермудез плутає неконцепту-

альний зміст з нелінгвістичними концепціями. Неконцептуальний зміст репрезентується ментальними станами, чий суб'єкт не володіє концепцією, яка б дозволила йому стверджувати, що репрезентуються саме його стани. І навпаки, нелінгвістичні концепції стосуються тих рівнів, на яких не існує пропозиційної мови. Коли Бермудез стверджує, що освоєння правил використання займенника першої особи потрібно пояснювати на неконцептуальному рівні, він і собі ототожнює «самість» з освоєнням правила рефлексивної лексеми. Але проблема полягає в тому, що «самість» – це сингулярна концепція, водночас правило рефлексивної лексеми є загальним.

Зважаючи на це і незалежно від того, чи існують неконцептуальні форми самосвідомості, найпростішим рішенням парадоксу Бермудеза є передбачення існування нелінгвістичної самості. Знання суб'єкта, що він є продуцент лексеми «я» є результатом його долінгвістичної самосвідомості, основаної на його долінгвістичній самості.

Дорефлексійна самосвідомість. Феноменологічне рішення проблеми полягає у ствердженні примітивної дорефлексійної форми самосвідомості: суб'єкт вже є свідомим щодо свого акту рефлексії, хоча у неперехідний або дорефлексійний спосіб. У такому разі не має загрози нескінченного регресу: свідомість не потребує рефлексивної свідомості для того, аби усвідомити себе. Але таке вирішення лише на перший погляд є задовільним. По-перше, не зрозуміло, як таку дорефлексійну самосвідомість потрібно тлумачити. Насправді деякі автори, як-от Франк, експліцитно стверджують, що дорефлексійна самосвідомість більше не може бути аналізована і має бути прийнята як фундаментальний рівень даних [7, р. 400].

Отже, з такого визначення випливає лише негативна характеристика феномену. Ми знаємо, що самосвідомість не може бути визначена як форма перцепції або рефлексії, яка має себе (або ментальні стани) за об'єкт, бо такий вид концептуалізації феномена запускає нескінченний регрес. До того ж ми знаємо, що самосвідомість не можна тлумачити як об'єктивну свідомість. І навпаки, «я» дорефлексійно усвідомлює себе тільки як «суб'єкт». Наостанок ми також знаємо, що така дорефлексійна форма самосвідомості не є опосередкованою, і її неможливо спостерігати. Тож

проблема полягає в тому, як характеризувати її позитивно. Твердження, що самосвідомість має спиратися на якусь дорефлексійну неопосередковану очевидність себе, також не пояснює її статусу.

Д. Захаві приймає виклик і намагається позитивно охарактеризувати ідею дорефлексійної самосвідомості. За його словами: «Мій дорефлексійний доступ до себе у першому персональному досвіді опосередкований, неспостережуваний і необ'єктивований. Він включає те, що нещодавно назвали «самореференцією без ідентифікації» [11, р. 280].

У своїй роботі Захаві намагається провести аналогію між неперехідними характеристиками самосвідомості – неспостережуваними і необ'єктивованими, про які йдеться у Гусерля і Сартра, та суб'єктивними характеристиками «самореференції без ідентифікації» – використання «я» як суб'єкта замість об'єкта, які стверджує Шумейкер. Але така аналогія лише заплутує, бо феноменологічна традиція представляє дорефлексійний доступ до себе у неререферентній формі, і там, де немає навіть самореференції, не може бути самореференції без ідентифікації, що їй передує. Інакше кажучи, Шумейкер вважає «я як суб'єкт» частиною репрезентаційного змісту від першої особи, тимчасом як Гусерль та Сартр виключають суб'єкт з репрезентаційного змісту.

Однак головна помилка все ж полягає у неправильному визначенні самої проблеми. Аби її вирішити не потрібно звертатися до традиційної теорії рефлексії. Необхідно пояснити, як у думках типу *de se*, коли відсутня самоідентифікація, суб'єкт може репрезентувати сам себе як об'єкт серед інших у світі. Або як може існувати самосвідомість, уявлення про себе, якщо суб'єкт не можемо репрезентувати себе як об'єкти у світі?

Проблема, як її діагностував Фіхте, полягає не в теорії рефлексії, а в ідеї, що у кожній репрезентації себе як об'єкта суб'єкт має ідентифікувати себе.

Контраргумент Л. Бейкер. На думку Л. Бейкер, небезпечним викликом будь-яким натуралістичним концепціям свідомості є досвід від першої особи, який, як вона сама зазначає, несправедливо ігнорується представниками сильного або редуکتивного натуралізму. Аби залучити перспективу першої особи у натуралістичні теорії, потрібно дати неінтенційне (у феноменологічному тлумаченні) та несемантичне

визначення умов, за яких з'являється самосвідомість [1, р. 343].

Бейкер стверджує, що самосвідомість, або те, що вона називає сильною перспективою першої особи, не підкорюється простій свідомості, яку вона називає слабкою або рудиментарною перспективою першої особи, тож самосвідомість потребує самоатрибуції слабкої перспективи першої особи.

Згідно з Бейкер, слабку або рудиментарну перспективу першої особи можна виразити так:

9. Я – щаслива

Тоді як сильну перспективу першої особи можна представити у такому реченні:

10. Я рада, що є щасливою. [2, р. 23]

Втім, досить ймовірно, що речення 9 вже передбачає існування самосвідомості. І справді, єдина різниця між думками, висловленими у реченнях 9 і 10, – це наявність у реченні 10 займенника першої особи другого порядку (*second-order first-personal thought*). Все ж, не має ніяких емпіричних доказів для припущення, що самосвідомість вимагає самоатрибуції усвідомленої самореференції. Коли мати питає чотирирічну дитину, як вона себе почуває на її вечірці з нагоди дня народження, вона може відповісти, сказавши речення 9. Але немає емпіричних доказів, що ця дитина могла б ментально або лінгвістично ясно виразити думку висловлену у реченні 10. Зміст, виражений реченням 10, вимагає набагато більшого, аніж простої самореференції. Наприклад, потрібно мати знання про, те наскільки важко бути щасливим. Видається доволі правдоподібним стверджувати, що маленькі діти можуть мати розумові здібності для свідомої самореференції, чітко вимовляючи думки першої особи виражені у реченні 9 без того, аби мати здатність вищого порядку приписувати собі свої думки від першої особи.

Бейкер вважає, що вона усунула протиріччя, але з огляду на вище сказане її підхід не мав успіху. Проблема необхідності перспективи першої особи або основи індексного «я» не була вирішена. Існують два обґрунтування цієї необхідності. Перший вид стосується мови: вказування першої особи не може бути усунене з «я» речень, не залежно від того чи їх можна виключити з простого, прямого дискурсу «я» речень чи ні. Другий вид стосується психологічного пояснення: певні психологічні пояснення поведінки вимагають атрибуції перспективи першої особи до того, чия поведінка

пояснюється [1, р. 24].

Отже, можна сказати, що основною перешкодою до натуралізації самосвідомості є відоме ствердження Дж. Перрі, що займенник першої особи є основною індексалією, який не може бути усунений або на користь визначеної дескрипції, або на користь іншого лінгвістичного інструменту, без ризику зробити спрямовані дії на себе не зрозумілими. Як показав Перрі в декількох роботах на різних прикладах, ми можемо пояснити дії, що спрямовані на себе припущенням, що агент свідомо вказує на себе, використовуючи займенник першої особи [9]. Тому, якщо Перрі правий, займенник першої особи не може бути замінений певними дескрипціями, яким би відповідав суб'єкт або іншими демонстративними самореферентами, ризикуючи втратити здатність розуміти спрямовані дії агенту на себе. Втім, здається, що елімінація займенника першої особи на користь інших лінгвістичних засобів самореференції – не є ані вирішенням коло Фіхте, а не спростуванням аргументів проти проекту натуралізації самосвідомості. Насправді, ефективніше було б прийняти припущення Бейкер, що самосвідомість є примітивною, тобто що її не можна пояснити за допомогою більш примітивних термінів, не ризикуючи розпочати нескінченну регресію, а заразом показати, як справжня самосвідомість онтогенетично повстає з нементальних, не семантичних, неінтенційних (у феноменологічному розумінні) основ.

Репрезентаціоналістський підхід. Ф. Дрекке припускає, що репрезентація не вимагає «самості», традиційно зрозумілої як принцип, що спонтанно організовує розумову діяльність і є основою всіх інтенційних дій. Аби зрозуміти епістемічне твердження Дрекке, потрібно звернутися до його витлумачення репрезентації, як інформації в технічному сенсі: сигнал (нейронний стан) передає інформацію про джерело (зовнішній об'єкт) коли є номінальна коваріація між ними і це дає підтримку наступній контрфактичній ідеї: сигналу не було б без джерела. В термінах теорії ймовірностей, наявність причини ймовірності сигналу дорівнює 1. Але помітити інформацію не є достатнім для пояснення концепції репрезентаційного змісту, тому що не має сенсу говорити про неправильне інформування у технічному сенсі. Втім, репрезентація може існувати тільки там де є можливість неправильної репрезентації, тому Дрекке вдається до телеології. Для

оволодіння репрезентаційним змістом, нейтральний стан (знак), що вже передає інформацію про джерело, має посилюватися функцією вказування на дане джерело. Дрецьке називає це функція-індикатор [4, р. 94].

Фундаментальна відмінність тут полягає між природою концептуалізованих та неконцептуалізованих репрезентацій. У разі неконцептуалізованих сенсорних репрезентацій стани мозку філогенетично підтримуються якоюсь функцією-індикатором через адаптацію видів до оточуючого середовища. Тож, наприклад, припустимо, що певний нейронний стан у вторинній здоровій корі номінально коваріативний з наявністю репрезентації червоного, тобто, він надає інформацію про наявність цієї репрезентації. Однак через можливість виокремити червоний колір з-поміж інших було справою першорядної ваги для адаптації виду до навколишнього середовища, можна припустити, що нейронні стани, які передають інформацію про презентацію червоного були філогенетично підтримані природнім доббором аби репрезентувати символ червоного [4, р. 165].

І навпаки, в концептуальних репрезентаціях ця індикатор-функція є онтогенетично набутою через навчання. Суб'єкт може репрезентувати червоний колір концептуально, коли наступні стани мозку у Полі Бродмана 39 набувають подальшу функцію-індикатор через навчання: для того щоб репрезентувати всі різні символи червоного як тип. Зазвичай концептуальні репрезентації базуються на попередніх неконцептуальних репрезентаціях. Коли таке відбувається, Дрецьке вважає, що доступна інформація, закодована у аналоговий спосіб, конвертується в цифрову інформацію, наприклад, вся кількість інформації про символи / репрезентації червоного перекодовуються в інформацію такого ж червоного тільки вже як типу. Але це не є обов'язковим: чиясь концепція Бога не залежить від будь-яких неконцептуальних репрезентацій його. Теоретичні концепції науки також вказують або не вказують на незалежні неконцептуальні репрезентації. У такому разі ми маємо припустити, що нейронні стани підтримуються функцією, яка визначає їх референцію виключно завдяки навчанню.

Тож, ми можемо припустити, що, по-перше, неконцептуальні репрезентації не включають самості у такий спосіб, що вони не потребують суб'єкту. Мозок репрезентує символи чер-

воного неконцептуально не завдяки зусиллям і увазі. Так само найпримітивніші концепти, такі як «самість», не є продуктом спонтанного мислення. Не через спонтанний акт рефлексії, що включає порівняння, розрізнення, абстрагування, мозок починає репрезентувати усі символи червоного, що належать до одного й того самого типу червоного кольору. Майже всі стани мозку обумовлюються природнім доббором або через тренування функції репрезентації чогось. Здається, цього достатньо, аби розірвати замкнуте коло Фіхте або щоб уникнути нескінченного регресу: «самість» не є спонтанним активним принципом, що обумовлює саморефлексію. Замість цього мозкові стани когнітивної системи зумовлюються без «самості» функцією репрезентації когнітивної системи.

Втім, залишається одне вагоме питання, як суб'єкт може знати, що ці репрезентації вказують власне на нього, і ще в такий спосіб, який би унеможливив помилку самоідентифікації. На жаль, залишаючись на засадах редуктивного репрезентаціоналізму, представником якого є Дрецьке, на це питання, як його сформулював Шумейкер, неможливо відповісти. Згідно з Шумейкером, усвідомлена самореференція залежить від епістемічної самоідентифікації, яка просто не може існувати, якщо ми приймаємо тезу, що репрезентації полішенні самості. Втім, можна все ж вказати, що Шумейкер підміняє метафізичне твердження епістемічним. Якщо ми відкидаємо існування «самості», як активного, спонтанного принципу, що організує, принаймні частково, інтелектуальну й раціональну діяльність когнітивної системи, на потрібно припустити існування якогось метафізичного самостосунку, а саме ідентичність. Тоді б під час навчання весь процес виборки базувався на цьому особливому метафізичному ставленні, а так як «я» є когнітивною системою, чий мозкові стани обираються аби репрезентувати суб'єкта, не було б жодної необхідності для суб'єкта ідентифікувати себе, як людину, на яку вказує репрезентація. Суб'єкт не сумнівається, що він вказує на себе, а не на когось іншого, промовляючи речення 1.

З огляду на це можна спробувати спростувати контраргумент Бейкер, пояснивши її приклад: «Уявімо вчені тестують можливість Джонс прочитати дані ПЕТ-сканування, і вона читає дані ПЕТ-сканування свого мозку в реальному часі.

Хоча вона знає, що читає дані ПЕТ-сканування живого суб'єкта з прізвиськом Джонс, вона не усвідомлює, що ця Джонс і є вона сама. Вона думає, що Джонс, чий мозок вона спостерігає, знаходиться в сусідній кімнаті. Припустимо, що дзвонить телефон в сусідній кімнаті, де вона думає знаходиться суб'єкт Джонс. Вона вказує на освітлену частину мозку на екрані та каже тому, хто проводить тест: «Зараз Джонс чує телефон». Кажучи це, Джонс виражає свою думку, що Джонс чує телефон. Її думку в цей момент можна виразити: Джонс думає, що Джонс чує телефон» [1, р. 28]

Так як Джонс сказали, що вона читає одностороннє ПЕТ-сканування когось іншого, коли Джонс чує телефон і вказує на освітлену частину мозку на екрані, і каже тестувальнику, вона думає:

11. Зараз Джонс чує телефон.

Однак, просто дивлячись на результат ПЕТ-сканування, вона не може усвідомити, що:

12. Я та людина, що чує телефон.

Якщо припустити, що підхід Дрекке правильний і він базується на якомусь метафізичному самостосунку, то Джонс не може висновувати істину 12 з істини 8, тому що канал інформації про істину 11 не є внутрішнім, тобто, в 11 вона репрезентує себе, але не оснований на метафізичному самостосунку.

З цього випливає, що Джонс має більше ніж одну концепцію себе, у цій ситуації – дві концепції з однаковим змістом. Неспроможність Джонс упізнати себе у людині, що чує телефон, подібна до неспроможності давніх астрономів розпізнати Гесперс і Фосфор у Венері. Справжня самість лінгвістично виражена за допомогою займенника першої особи у реченні 12. Інша (що відповідає поглядам Бейкер) концепція лінгвістично виражене безпосередньо її ім'ям «Джонс» у реченні 11. Втім, різниця між концепціями її «я» не пояснюється у термінах лінгвістики або семантики, а радше у термінах когнітивної архітектури.

Висновки.

Ключовою властивістю самосвідомості є усвідомлена самореференція. Враховуючи, що сам акт самореференції повинен бути свідомим, традиційна проблема самосвідомості полягає у

тому, як пояснити таке усвідомлену самореференцію, не починаючи нескінченний регрес або не передбачаючи заздалегідь самосвідомість замість того, аби пояснити її.

Припущення існування дорефлексивної самосвідомості, як це пропонується в рамках феноменології, не вирішує проблему колоподібного пояснення. Ба більше, ускладнення у визначенні самосвідомості не є проблемою рефлексивності, а радше проблемою самоідентифікації, тому феноменологічний підхід, котрий виключає суб'єкта з репрезентаційного змісту, не може дати задовільне вирішення проблеми.

Дж. Бермудез, намагаючись розірвати Фіхтеве коло, постулює неконцептуальні форми самосвідомості, втім, не прояснює переходу від цих форм до концептуального рівня, ба навпаки, плутає їх змісти, ототожнюючи самість зі здатністю оволодіти правилами вжитку займенника першої особи.

Отже, для вирішення проблеми самосвідомості потрібно вдатися до нелінгвістичного, неінтенційного (у феноменологічному розумінні) пояснення. Таке тлумачення можливо в рамках репрезентаціоналістського підходу Ф. Дрекке. Його твердження, що усвідомлена самореференція базується не на спонтанному акті самості, а на репрезентаціях, які обумовлюються природнім доборою або через навчання, допомагає уникнути нескінченного регресу та порочного кола у поясненні. Втім, у рамках такого підходу неможливо визначити, у який спосіб здійснюється самоідентифікація. Аби розв'язати цю задачу, необхідно припустити якийсь метафізичний, фундаментальний самостосунок. Як ми бачили постулювання ідентичності як принципу, на якому ґрунтується виборка репрезентації, має потенціал у вирішенні проблеми першої особи, на яку звернула увагу Л. Бейкер. Але існує ще одне питання, яке варто порушити: як можна узгодити існування метафізичного самостосунку з позицією редуکتивного репрезентаціоналізму? Поки що нам здається неможливим вписати його несуперечливо у натуралістичну теорію. Можливо, його подальші роз'яснення допоможуть уникнути цих труднощів.

REFERENCES

1. Baker, L.R. (1998). The First-Person Perspective: A Test for Naturalism. *American Philosophical Quarterly*, 35 (4), 327-348.
2. Baker, L.R. (2012). From Consciousness to Self-consciousness. *Grazer Philosophische Studien*, 84, 19-38.
3. Bermúdez, J.L. (1998). *The Paradox of Self-Consciousness*. Cambridge, MA: MIT Press.
4. Evans, G. (1982). *The Varieties of Reference*. Oxford, USA: Oxford University Press.
5. Fichte, J.G. (1998). *Fichte. Foundations of Transcendental Philosophy (Wissenschaftslehre) nova methodo (1796–99)* In D. Breazeale (Ed. & Trans.). Ithaca, NY: Cornell University Press.
6. Frank, M. (2002). *Self-consciousness and self-knowledge: On some difficulties with the reduction of subjectivity*. *Constellations*, 9(3), 390-408.
7. Dretske, F. (1995). *Naturalizing the Mind*, Cambridge, MA: MIT Press/Bradford Books.
8. Henrich, D. (2016). Fichte's Original Insight. In K. Gjesdal (Ed.), *Debates in Nineteenth-Century European Philosophy* (pp.35-44). New York, NY: Routledge
9. Perry, J. (1979). The essential indexical. *Nous*, 13, 3-21.
10. Shoemaker, S. (1968). Self-Reference and Self-Awareness. *Journal of Philosophy*, 65, 555-567.
11. Zahavi, D. (2006). Thinking about (Self-)Consciousness: Phenomenological Perspectives. In U. Kriegel & K. Williford (eds.), *Self-Representational Approaches to Consciousness*, (pp.273-295), Cambridge, MA: The MIT Press.
12. Zahavi, D. (2007). The Heidelberg School and the Limits of Reflection. In S. Heinämaa & V. Lähteenmäki (Eds.), *Consciousness: From Perception to Reflection in the History of Philosophy* (pp. 267-285). Dordrecht, Netherlands: Springer

Кривітченко Ольга Олегівна

Аспірантка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60

Kryvitchenko Olga

PhD student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

60, Volodymyrska str., Kyiv, 01033, Ukraine

Email: o.kryvitchenko@gmail.com

Цитування: Кривітченко О. О. Натуралізація самосвідомості: репрезентаціоналістський підхід Ф. Дрецьке / О. О. Кривітченко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 10. – С. 181-189.

Citation: Kryvitchenko, O.O. (2018). Naturalizatsiia samosvidomosti: reprezentatsionalistskyi pidkhid F. Dretske [Naturalizing Self-Consciousness: The representationalist approach of F. Dretske]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 21(10), 181-189.

Стаття надійшла / Article arrived: 10.09.2018

Схвалено до друку / Accepted: 13.10.2018